

OSMANLI'NIN RUMELİ TOPRAKLARINDA 1892 – 1895 KOLERA SALGINI

Mesut AYAR*

ABSTRACT

CHOLERA OUTBREAK IN 1892-1895, RUMELIA LANDS OF OTTOMAN STATE

Cholera of India origin, the most fatal disease of the 19th century, was first seen in Ottoman lands in 1822. Entering the Ottoman lands through Persian Gulf, disease was first seen in Rumelia at the end of 1848, in Edirne, İşkodra, Tirhala. Against the disease which appeared in Iran in the year 1892 and spread to Europe, Ottoman State appointed Zibifçe in Kosova province and Cisrimustafapaşa in Edirne for people coming from Europe via land roads as quarantine centers. Despite the precautions taken, cholera was seen in Istanbul in 1893. Then, despite precautions it spread to Edirne. Almost all diseases between the years 1892-1895 were seen in Edirne province mostly, and Selanik within small range. Large and small epidemics continued to be seen until end of the year 1894. Thanks to drastic measures spread of epidemics from Edirne to Istanbul was prevented.

Key Words: Ottoman Empire, Rumelia, Edirne, Cholera, Epidemic, Illness.

Giriş

Kolera, epidemi ve pandemi¹ halini alabilen, insanda akut başlangıçlı bulantısız kusma, karın ağrısız şiddetli ishal, kısa zamanda su ve elektrolit kaybına bağlı olarak gelişen ve kısa sürede girişimde bulunulmazsa oldukça öldürücü olan bir enfeksiyon hastalığıdır. Hastalığın etkeni olan *Vibrio cholera*'nın kirli içme suları ve yiyeceklerle ağız yoluyla alımından iki üç gün

* Yard. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Epidemiyoloji hastalığı, pandemi ise çok geniş bir alanda pek çok kişiyi yakalayan kıtalar arası salgını ifade eder.

sonra belirtiler başlar ve hastalık mikrobun mideden geçerek bağırsaklara yerleşip çoğalmasından meydana gelir².

Koleranın kaynağı, Hindistan'da Aşağı Bengal deltası üzerinde bulunan Ganj ile Brahmaputra nehirleri arasındaki arazidir (Bangladeş). Bu bölgede hastalık mahallî halde her vakit mevcuttur³. Hintlilerin dini alışkanlıkları, koleranın Hindistan'ın diğer bölgelerine ve zamanla tüm Güneydoğu Asya'ya da sirayetle, buraların da daimi surette koleranın hüküm sürdüğü birer hastalık kaynakları durumuna gelmesinde etkili olmuştur. Bunun yanında, İngiltere'nin Hindistan'daki savaşlarıyla yerinden edilen nüfus, hem İngiliz askerleri hastalığa maruz bırakmış hem de pek çok Hintli hastayı hastalıklarıyla birlikte yurtlarının dışına sürmüştür. Ulaşım ve taşımadaki hızlı gelişmeler, gemilerin salgın önleme çalışmaları olmaksızın bir limandan ötekine mikrobu taşımalarına sebep olmuş⁴, böylece kolera kıtalar arası bir illet halini alarak 19. yüzyılın en öldürücü hastalığı durumuna gelmiştir.

Kolera, dünyayı sarstığı bu yüzyılda, hala kullanılmakta olan eski ticaret yollarının kesiştiği Osmanlı topraklarında ilk kez 1822 yılında görülmüştür. Hastalık Basra Körfezi'nden, Bağdat yoluyla Anadolu ve Akdeniz sahillerine ulaşmış⁵ ve o yıllardan başlayarak neredeyse bir asır boyunca demografik, siyasi, sosyal, psikolojik ve ekonomik alanlarda büyük çaplı zararlara sebebiyet vermiştir. Rumeli topraklarında ise ilk olarak 1848 yılı sonlarında Edirne, İşkodra ve Tırhala'da görülen kolera salgını, özellikle askerler arasında etkili olarak, ancak sonraki senenin Şubatında buralardan silinebilmiştir⁶. 1855 yılının yazı Selanik'te kolerayla geçildikten sonra⁷, bir sonraki senenin sıcak günleri de şehirde yine kolera vakaları yaşanmıştır⁸. 1865 yılının Temmuzunda Edirne ve Filibe, ertesi yıl Selanik ve yine Filibe'nin bir köyünde başkaca kolera salgınları yaşanmıştır⁹.

Macaristan üzerinden Bulgar topraklarına giren kolera, Edirne'nin dibindeki Tırnova'da zuhur edince, yine Edirne'nin hemen yakınında bulunan Cisrimustafapaşa'daki tahaffuz tedbirleri de işe yaramadı ve 1886'nın Aralık

² "Kolera", *Büyük Larousse*, C. III, İstanbul 1985, s. 13.

³ Akil Muhtar - Besim Ömer, *Kolera Hastalığında İttihazı Lazım Gelen Tedabir ve Etibbaya Rehber*, İstanbul 1327, s. 7.

⁴ Gerry Kearns, "Cholera", *A Dictionary of Nineteenth Century History*, London 1994, s. 123.

⁵ Şükrî Kamil, "Kolera İstilaları", *Maarif*, C. V, nr. 124 (28 Ca 1311/07.12.1893), s. 309.

⁶ Bu vukuatlarla ilgili olarak bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. A. MKT.MHM. 4/65; 4/99; 7/65; 8/99; 9/11; 9/88; 10/66; İ.DH. 177/9617; 179/9772; 184/10228; 185/10232; HR.MKT. 21/71; A. MKT. 167/76; 168/98; 174/84.

⁷ BOA, A. MKT.NZD. 151/67; 153/12; A. MKT.MHM. 72/65; 72/84.

⁸ BOA, İ.DH. 359/23732.

⁹ BOA, HR.TO, 447/81; A. MKT.MHM. 344/12; 368/34; 368/48; 369/64; 370/23.

ortalarında Cisrimustafapaşa ve Edirne'de kolera zuhur etti¹⁰. Bu İstanbul'da büyük korkuya sebep olarak Kasımpaşa, Hasköy, Pangaltı ve Tatavla dereleriyle bazı lağımların temizlenip düzenlenmesi ve şehirdeki işsiz güçsüz taşralıların memleketlerine gönderilmesinin gündeme gelmesine yol açtı. Neyse ki kolera Edirne'de salgın haline gelemediği gibi, İstanbul'a da sirayet etmedi.

Osmanlı'nın Rumeli Topraklarında 1892-1895 Kolera Salgını

Edirne Vilayeti'nde Kolera Salgını:

1892'de yılında, İran'dan deniz yoluyla Fransa ile diğer Batı Avrupa ülkelerine ve yine İran'dan Kafkasya ve Rusya üzerinden Doğu Avrupa'ya ulaşan kolera, Avrupa'ya bu kez iki yolla sirayet etmiştir. Bunun dışında, Karadeniz üzerinden yapılan deniz ticareti vasıtasıyla da mikrobun Batı Avrupa'ya bulaşmış olma ihtimali vardır. 1892 Temmuz'undan itibaren Rusya'ya karşı Avusturya ve Almanya'nın kara kordonları tesis ettirdiği görülmektedir¹¹. Ağır ağır önce Kafkasya'dan kuzeye yayılan salgın, batıya da ilerleyerek Romanya, Bulgaristan, Almanya ve Avusturya'yı tehdit eder duruma gelir ve akabinde Almanya, İngiltere ve Fransa'ya bulaşır. Osmanlı yönetimi de bunun üzerine, Avrupa'dan kara yoluyla ülkesine gelecek için üç gün karantina uygulamaya başlar¹². Karantina mevkii için Edirne'nin biraz ilerisindeki Cisrimustafapaşa ve Kosova Vilayeti'nde Zibifçe tespit edilir. Cisrimustafapaşa'da yolcular için barakalar inşasına karar verildiği gibi, önceleri barakaların inşaatı bitene kadar sıhhi muayene ile yetinilmesine karşın; tehlikenin büyüklüğü karşısında, buraya geçici olarak çadırlar kurularak karantina uygulamasına başlanır¹³. Cisrimustafapaşa'ya etüv (tebhir/buhar) makineleri gönderilirken¹⁴, buradaki barakaların sonraki yıllarda meydana gelebilecek salgınlar için de kullanılmaya elverişli bir biçimde yapılmasına özen gösterilir¹⁵. Hemen sonraları Sıhhiye Genel Müfettişi Bonkowski Paşa

¹⁰ BOA, *Y.PRK.SH.* 2/43; *DH.MKT.* 1391/111.

¹¹ BOA, *BEO. Ayniyât Defteri*, nr. 1690, s. 24.

¹² BOA, *Y.A-HUS.* 264/74; *BEO.NGG.*, nr. 573, 4634 (11 S 1310).

¹³ Karantina uygulamasının başlamasına rağmen, buranın tam bir tahaffuzhane haline gelmesi ancak 02.10.1892 (11 Ra.1310) tarihinde mümkün olabilmiştir. bkz. BOA, *I.HUS.* Ra-1310/55; *BEO.NGG.*, nr. 573, 4714 (13 S 1310); *BEO. Ayniyât Defteri*, nr. 1690, s. 84.

¹⁴ BOA, *BEO. Ayniyât Defteri*, nr. 1686, s. 40. Sinop Tahaffuzhanesine olduğu gibi, daha önceleri İstanbul için satın alınan etüv makinelerinden biri de Cisrimustafapaşa'ya gönderildi.

¹⁵ BOA, *BEO. Ayniyât Defteri*, nr. 1690, s. 85.

başkanlığında bir heyet, İstanbul'daki sıhhi önlemlerin Edirne'de de alınması ile tahaffuzhanenin teftiş ve kontrolü için Cisrimustafapaşa'ya gönderilmiştir¹⁶.

Osmanlı Devleti'nin çok etkilendiği 1892-1895 yılları arasındaki kolera salgınları sırasında, Rumeli topraklarında ancak 1893'ün sonlarından itibaren görülen salgınların hemen hepsi Edirne Vilayeti'nde vuku bulmuş, bunlar dışında Selanik'te de küçük çaplı bir salgın meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin büyük şehirlerinden birisi olan Edirne, XIX. yüzyılın sonlarında 60.000 civarında sivilin ve 4-5000 kadar da askerin yaşadığı bir şehirdir¹⁷. Burası, kolera salgınları temel alındığında, Avrupa'dan İstanbul'a gelen yolcular vasıtasıyla taşınabilecek mikrobun güzergâhında bulunması nedeniyle, ayrıca bir öneme sahipti. Bu dönemde ilk olarak, İstanbul'dan Edirne'ye giden bir Musevi ailesi yanındaki yaşlı bir kadının, 17 Kasım 1893 tarihinde koleraya tutulduğu görüldü¹⁸. Hastalık bu sıralarda salgın halini almamış olsa da 1893 yılında İstanbul'da görülen kolera, alınan tüm önlemlere rağmen, Edirne'ye sirayet etmiş oldu. 24 Aralık'ta Edirne şehrinden iki yeni vukuat haberi alındı¹⁹. 1 Ocak 1894'te bir kolera ölümü, bundan iki gün sonra da yeni bir vaka görüldü²⁰. Öte yandan Edirne'deki askerler arasında salgın daha etkili olarak, 1894'ün ilk günlerine kadar, toplam 18 kolera vakası ve bunlardan 9 vefat vuku buldu²¹. Salgının başladığı günden 16 Ocak 1894'e kadar ise, 94 asker koleraya yakalanıp 36'sı hayatını kaybetti. Bu zaman zarfında halk arasında, yalnız 9 kişi hastalığa tutuldu ve bunlardan 6'sı öldü²². Sonraki günlerde ahali arasından 3 kişi daha hastalandı ve tespit edilebildiği kadarıyla vukuat sayısı 12, vefat sayısı da 10 olarak salgın neticelendi²³. Salgın sırasında şehrin varlıklı ailelerinin yaşadığı Kaleiçi'nde koleralı hasta ortaya çıkmamış; hastalığın

¹⁶ BOA, *İ.HUS.* S-1310/103; *BEO.NGG.*, nr. 573, 5000 (17 S 1310); *BEO. Ayniyât Defteri*, nr. 1690, s. 99; nr. 1686, s. 41. Bu günlerde, Hıfzısıhha-i Umumi Müfettişlerinden Tabip Hafız Mehmet Nuri Efendi tarafından verilen muhtırada; Almanya, Avusturya ve İtalya ve diğer bulaşık yerlerden bir takım fakir seyyahların kara yoluyla Gümülcine üzerinden Edirne ve Selanik'e geldikleri, hastalıktan korunmak için, bunların Cisrimustafapaşa'dan bu tarafa geçmelerine müsaade edilmemesi ile, Edirne Vilayeti dâhilindeki Karaağaç, Dedeagaç ve Gelibolu iskelelerinde Avrupa'dan gelenler için, şiddetli tıbbi muayene icrasının gerekliliği belirtilmişti. bkz. BOA, *BEO. Ayniyât Defteri*, nr. 1686, s. 50; nr. 1690, s. 249.

¹⁷ BOA, *Y.A-HUS.* 304/97.

¹⁸ BOA, *Y.PRK.ASK.* 95/47.

¹⁹ *Sabah*, 1569, s. 1 (17.C.1311/26.12.1893).

²⁰ *Sabah*, 1579, s. 1 (27.C.1311/05.01.1894).

²¹ BOA, *BEO.NGG.*, nr. 573, 1190 (26 C 1311).

²² *Sabah*, 1591, s. 1 (9.B.1311/16.01.1894).

²³ 23 Ocak, 30 Ocak, 6 Şubat ve 20 Şubat 1894 tarihli Meclis-i Umur-ı Sıhhiye Mazbatası [*MUSM*]; *Sabah*, 1590-1620 (8.B1311/15.01.1894-9.Ş.1311/15.02.1894).

görüldüğü yerler, daha çok fakir kesimin yaşadığı Tunca nehrinin kıyısındaki semtler olmuştu²⁴.

Yaklaşık iki ay süren Edirne salgınının hemen başında, askeri ve mülki doktorlardan mürekkep bir sıhhiye komisyonu kurularak, hastalıkla ilgili çalışmalar bunun tarafından belirlenip uygulanmıştı. Bu komisyon, İstanbul gazetelerini takip ederek, hastalıkla mücadele yöntemlerinin anlatıldığı ilannamelelere göre; askerlere kaynatılmış su içirilmesi, izdihamlı yerlerin boşaltılması, temizliğe dikkat edilmesi için belediye ile işbirliği yapılması gibi²⁵, İstanbul'dakilerle benzer uygulamalarda bulunmuştu.

Vilayet merkezindeki salgın devam ederken, 1893 Aralık ayında *Lüleburgaz*, *Pınarhisar* ve *Dimetoka*'da da hastalık ortaya çıktı²⁶. Kolerahıların bulunduğu mevkilere yollanan askeri ve mülki doktorların nezaretinde, Lüleburgaz ile Pınarhisar'ın Hamzabey köyü karantina altına alındı. Hemen sonra, bu mahallerden çıkanlar için tahaffuz birimleri oluşturuldu²⁷. Çok ciddi boyutlara ulaşamayan Lüleburgaz ve Pınarhisar ile bu kasabalara bağlı köylerdeki salgın sırasında, ara sıra tek tük vakalar görüldü²⁸. Dimetoka'daki salgın ise, vilayetin diğer yerlerindekiyle nispetle biraz daha etkili olarak, hem askeri hastanede hem de kasabada kendisini gösteriyordu²⁹. Bununla birlikte, günlük vukuat sayısı sadece 3-4 civarındaydı. 1894 Ocak ayı ortalarında bölgedeki salgın sönmeye yüz tuttu ve birkaç gün sonra da tüm vilayette kolera tamamen silindi.

Salgın sırasında Edirne, Karaağaç, Dimetoka ve Lüleburgaz'da, gerek askerler ve gerekse ahalden koleraya yakalananlar için ayrı ayrı özel hastaneler teşkil edilmişti. Bunun yanında hastalıkla mücadele edilirken, Cisrimustafapaşa Tahaffuzhanesi'nde bulunan pülverizatörlerden (küçük boy etüv) yararlanılmış;

²⁴ Nilüfer Gökçe, "1893-1894 Kolera Salgınları Karşısında Edirne'de Alınan Koruyucu Sağlık Önlemlerinin Edirne Gazetesine Yansımaları", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, S. 7, İstanbul 2001, s. 60.

²⁵ *Sabah*, 1591, s. 1 (9.B.1311/16.01.1894). Edirne'deki çalışmalar, Sıhhiye Meclisi'nin Edirne'ye gönderdiği Velic Efendi'nin idaresinde yürütülmüştür.

²⁶ BOA, *BEO.NGG.*, nr. 573, 1096 (9 C 1311); 1109 (11 C 1311) ve 1119 (13 C 1311); 19 Aralık 1893 tarihli *MUSM*; *Sabah*, 1567, s. 1 (15.C.1311/24.12.1893).

²⁷ *Sabah*, 1566, s. 1 (14.C.1311/23.12.1893).

²⁸ *Sabah*, 1567, s. 1 (15.C.1311/24.12.1893). Lüleburgaz'daki salgın nedeniyle, önce trenlerin bu istasyonda durmaları yasaklandı. bkz. BOA, *BEO.NGG.*, nr. 573, 1157 (21 C 1311). Fakat kısa bir süre sonra, kasabanın istasyonundaki barakaların inşası bitirilip, burada 3 günlük karantina uygulaması başlatıldı. Böylece trenler Lüleburgaz istasyonuna tekrar uğramaya başladı. bkz. *Sabah*, 1581, s. 1 (29.C.1311/07.01.1894); 1585, s. 1 (3.B.1311/10.01.1894).

²⁹ BOA, *BEO.NGG.*, nr. 573, 1137 (17 C 1311); *BEO. Ayniyât Defteri*, nr. 1690, s. 457. 2 Ocak 1894 tarihli *MUSM*. 'dan bu sırada Dimetoka'da 30 kolerahı hasta olduğu anlaşılmaktadır.

buradaki çalışır halde bulunan üç makine Dimetoka ve Lüleburgaz kasabalarıyla, Edirne'deki askerler için kullanılmıştı³⁰.

Çok daha sonraları, 1894 Mart ve Nisan aylarında yalnızca *Mürefte*'nin Milan adlı köyünde kolera görüldü. Alınan sıkı tedbirlerle çevreye yayılma imkânı bulamayan bu salgında, 30 civarında vukuat ve bunlardan da en az 20 ölüm gerçekleşti³¹.

1894 Temmuz ayında, şehirdeki Museviler arasında yeniden kolera vakaları görülmesiyle Edirne, aynı yıl içinde ikinci defa olarak kolera salgınına tanık oldu. O sıralarda İstanbul'da büyük bir deprem meydana gelmişti ve Osmanlı başkentinde deprem sonrası yeni bir salgın çıkmasından endişe duyulmaktaydı. Bu sebeple, Edirne'deki mikrobun İstanbul'a sirayeti mutlaka önlenmeliydi³². Bonkowski Paşa'nın yardımcısı Dr. Binbaşı Hasan Efendi, vilayetin sıhhi durumunu incelemek ve temizliğini teftiş etmek üzere hemen Edirne'ye gönderildi³³. Vaziyetin önemine binaen Bonkowski Paşa da birkaç gün sonra bu şehre gitti³⁴. Edirne'de toplam 11 sivil doktor vardı ve bunların 6'sı kolera için vazifelendirilmişti. Bunun dışında, iki de belediye doktoru vardı. Ancak Bonkowski'ye göre, bunlardan yalnızca iki belediye doktoru işe yarar nitelikteydi. Askeri hekimler ise birliklerdeki vakalarla uğraşmaktaydı³⁵.

Salgının hasat mevsimine rastlaması, kordonların verdiği sıkıntıyı arttırdı. Bu uygulama nedeniyle vilayetteki ticari faaliyetler durdu, askerler ve hayvanlar için yiyecek naklinde büyük müşkülât yaşandı³⁶. Bütün bunlar sebebiyle, Ereğli ile Midye arasında bir hat oluşturulup, buradan İstanbul yönüne bulaşık kimsenin geçmemesinin sağlanacağı taahhüdüyle, vilayet içindeki kordonların kaldırılması valilikten teklif edildi. Sıhhiye Meclisi bu öneriyi kabul ettiyse de II. Abdülhamid Edirne'deki koleranın bitme derecesine geldiğini ileri sürerek bu yeni projeyi onaylamadığından, valiliğin arzusu bir süreliğine gerçekleşmedi³⁷. Edirne şehrinden çevredeki kasaba ve köylere gidenler

³⁰ *Sabah*, 1591, s. 1 (9.B.1311/16.01.1894).

³¹ 10 Nisan ve 1 Mayıs 1894 tarihli *MUSM.*; *Sabah*, 1682 - 1706 (12.L.1311/19.04.1893-6.Za.1311/12.05.1894).

³² BOA, *İ.HUS.* M-1312/72; M-1312/73.

³³ *Sabah*, 1776, s. 1 (18.M.1311/21.07.1893).

³⁴ BOA, *İ.HUS.* M-1312/82.

³⁵ Bonkowski Paşa'nın raporuna göre, İstanbul'dan derhal dört askeri doktor Edirne'ye gönderilmeliydi. bkz. BOA, *Y.A-HUS.* 304/34. İlerleyen zamanlarda bunlar gönderilmiş olmalı.

³⁶ BOA, *BEO. Ayniyât Defteri*, nr. 1690, s. 45 ve 48.

³⁷ BOA, *Y.MTV.* 103/94, lef 6; *BEO. Ayniyât Defteri*, nr. 1691, s. 26. Bu günlerde, şehirden çıkanların Cisirustafapaşa'da 5 gün karantina bekletilmesine, bunlardan İstanbul'a

Cisrimustafapaşa Tahaffuzhanesine sevk edilerek, burada 10 günlük karantinalarını doldurmak zorundaydılar³⁸. Ayrıca vilayetten çıkanlar için de 24 saat ihtiyat karantinası uygulanmaktaydı³⁹. 15 Ağustos 1894'ten itibaren, şehirdeki askerlerin zahire, hayvanlarının da yemsiz kalmamaları için bir takım düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemelerle birlikte, Tekirdağ ve Kırklareli Sancakları dâhilinden geçen ve Karadeniz kıyısındaki Midye ile Marmara kıyısındaki Ereğli'ye kadar uzanan bir ihtiyat kordonu oluşturuldu⁴⁰.

Edirne şehrinde koleranın en şiddetli olduğu yerler, Manyas ve Debbağhane gibi Musevi mahalleleriydi. Şehrin diğer semtlerinde de hastalık vardı, ancak bunlar da Musevi mahallelerindeki salgının devamından başka bir şey değildi⁴¹. Bu sebeple, özellikle Musevilerin yaşadığı yerlerde dezenfeksiyon işlemlerine özen gösterildi. Kolera görülen evler 10 gün müddetle kordon altına alındı. Tunca nehrinin pis bir vaziyette bulunan suyunun içimi yasaklandığı gibi, Arda nehrinin suyuyla beldedeki çeşmelerin suları, belediye görevlileri tarafından hanelere taşındı⁴². Ayrıca, Edirne Vilayeti'ndeki salgın sürerken Bonkowski Paşa'nın isteğiyle, tüm vilayetin sağlık durumunu teftiş ve gereken yerlerin sıhhi temizliğine nezaret etmek üzere, üç askeri doktor görevlendirildi⁴³.

12 Temmuz 1894'te yine Museviler arasında başlayan ikinci salgın, Ağustos sonlarına kadar yaklaşık bir buçuk ay sürdü. *Sabah* gazetesinde yayımlanan resmi tebligatlardan anlaşıldığı kadarıyla, bu süre zarfında şehirdeki ahaliden 140 kişi koleraya yakalanırken, bunlardan 106'sı yaşamını yitirdi⁴⁴. Askerler arasındaki salgın ilki kadar etkili olmadı; 24 vukuat ile bunlar

gelenlerin bir de Çatalca'da tıbbi muayeneden geçirilmesine devam edilmekteydi. bkz. *Sabah*, 1784, s. 1 (26.M.1311/29.07.1894).

³⁸ BOA, *İ.HUS.* M-1312/142; M-1312/148.

³⁹ BOA, *İ.HUS.* S-1312/74.

⁴⁰ Bu düzenlemeler hakkında geniş bilgi için bkz. BOA, *İ.HUS.* S-1312/13; S-1312/25; S-1312/74; S-1312/79; *Y.A.-HUS.* 306/64; *BEO. Ayniyât Defteri*, nr. 1691, s. 30.

⁴¹ BOA, *Y.A.-HUS.* 304/57.

⁴² BOA, *Y.A.-HUS.* 304/57. Evlere uygulanan kordon süresinin, 3 Ağustos 1894'ten sonra 5 güne indirilmesi Bonkowski Paşa tarafından istendiğinde; Sıhhiye Meclisi'nce, nizamına aykırı olduğu gerekçesiyle uygun bulunmadı. bkz. *İ.HUS.* M-1312/149; *BEO. Ayniyât Defteri*, nr. 1691, s. 31.

⁴³ Bunlardan Binbaşı Hasan Efendi Dimetoka, Sofulu, Uzunköprü, Keşan ve Malkara'yı; Kolağası Nazım Efendi Havsa, Kırklareli, Pınarhisar ve Vize'yi; Yüzbaşı Talib Efendi de Ortaköy, Kavak, Kırcaali ve Gümülcine'yi teftiş etmişlerdir. bkz. BOA, *İ.HUS.* 1312-R/13.

⁴⁴ Edirne ahalisi arasında meydana gelen kolera vakaları için bkz. BOA, *İ.HUS.* M-1312/72 ve 73; M-1312/82; *Sabah*, 1784 – 1823 (26.M.1312/29.07.1894-7.Ra.1312/07.09.1894) sayılı nüshalar.

arasından da yalnız 4 kolera ölümü gerçekleşti⁴⁵. Buna göre, günlük vukuat ortalaması üç civarında, kolera ölümü ortalaması da ikinin biraz üstünde gerçekleşti. Ayrıca, 14 Ağustos 1894, 12 yeni koleralı hastanın ve 5 vefatın vuku bulmasıyla⁴⁶, salgının en şiddetli olduğu gün oldu.

Edirne'den başka, 31 Temmuz'da bu şehrin hemen dışındaki Karaağaç'ta bir vaka görüldüyse de ardı gelmedi. Aynı sırada, Kadıköy'de de koleralı hastalar olduğu ortaya çıktı⁴⁷. Daha sonraları, Urba köyünde dikkat çekici rakamlara ulaşan vukuat miktarı, şehirdeki hastalığın söndürüldüğü günlerde sifira indi⁴⁸.

Avrupa'dan Bulgaristan üzerinden İstanbul'a gelen yolcuların tahaffuz tedbirlerinin alındığı yer olduğundan, tahaffuzhanesiyle ünlenen *Cisrimustafapaşa* kasabası, 31 Temmuz 1894'ten itibaren, ortaya çıkan iki hasta ile kolera ile tanıştı. İllet büyük olasılıkla Edirne'den çevredeki kasaba ve köylere gitmek isteyip, bundan önce muayyen olan karantina sürelerini doldurmak üzere Cisrimustafapaşa Tahaffuzhanesine sevk edilenler vasıtasıyla bu kasabaya getirilmişti. Yaklaşık iki ay boyunca salgına maruz kalan kasaba ile Derviştepe köyündeki vukuat sayıları, hiçbir vakit ürkütücü boyutlara ulaşmadı. Fasılalarla 16 Eylül'e kadar süren salgında, tespit edilebildiği kadarıyla 30 kişi kolera yakalandı ve bunun 26'sı hayatını kaybetti⁴⁹. Bunun dışında *Çöke* nahiyesi, *Cisr-i Ergene* (Uzunköprü) ve *Çorlu* kazalarında birkaç kolera vakası ortaya çıktı. Çorlu'da kolera vakaları görülmesinden sonra, o vakitler ikinci kez olmak üzere İstanbul'da bulunan Fransız Dr. Chantemesse, incelemeler yapmak ve gereken tedbirlere karar vermek üzere, Tabip Kolağası Abidin Bey ile birlikte, 20 Eylül 1894 tarihinde bu kasabaya gitti⁵⁰. Çorlu'daki hastalığın kaynağını da araştıran meşhur bilim adamı, bu konuda 22 Eylül'de bir rapor hazırlayıp Sadaret'e takdim etti⁵¹. Öte yandan, buradaki hastalık ancak birkaç ameleyle etkiledikten sonra ortadan kayboldu.

Vilayetteki kolera tamamen yok edildi diye düşünüldüğü bir sırada, 1894 Eylül sonlarında, *Lüleburgaz*'dan vukuat haberleri alınmaya başlandı. Bir hafta

⁴⁵ Bu rakamlar, büyük olasılıkla gerçeğinden çok daha azdır. Ancak tarafımızdan tespit edilebilen sayı budur. Askerler arasındaki kolera için verilen iki vesika için bkz. BOA, *İ.HUS.* M-1312/108; *Y.A-HUS.* 304/97.

⁴⁶ *Sabah*, 1802, s. 1 (15.S.1312/17.08.1894).

⁴⁷ BOA, *Y.A-HUS.* 304/98; *İ.HUS.* M-1312/148.

⁴⁸ *Sabah*, 1823, s. 1 (7.Ra.1312/07.09.1894).

⁴⁹ Cisrimustafapaşa'daki vukuat sayıları için bkz. *Sabah*, 1789 - 1836 (2.S.1312/04.08.1894-20.Ra.1312/20.09.1894) arası nüshalar.

⁵⁰ BOA, *Y.PRK.ŞH.* 5/26.

⁵¹ BOA, *Y.A-HUS.* 309/73. Orijinali Fransızca olan raporun Türkçe tercümesi, BOA, *İ.HUS.* Ra-1312/70.

kadar devam edip çok hafif atlatılan bu salgında, tespit edilebilen 10 civarında vaka meydana geldi⁵². Daha sonraları, *Tırnova*'da yaklaşık üç hafta süren, 28 kişinin koleraya yakalanıp bunlardan birkaçının yaşamını yitirdiği başka bir salgın daha oldu⁵³. Alınan sıkı tedbirler neticesinde, bu salgınların hiçbiri İstanbul'a ulaşma imkânı bulamadı.

Selanik'te Aralık 1893 Kolera Salgını:

Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında, Edirne Vilayetinin dışında, 1893 yılında kolera salgını halini aldığı diğer bir Osmanlı şehri de Selanik olmuştur. Ülkenin en büyük şehirlerinden birisi olan Selanik'te, 1893 Aralık ayında, bu kentteki askeri hastanede tedavi edilmekte olan neferler arasında başlayan salgın, sonradan ahaliye de sirayet etmiştir. Hep yapıldığı gibi, yine şehir kordon altına alınmış; ayrıca, buradan ayrılanlar için üç adet tahaffuzhane oluşturulmuştur⁵⁴. Neredeyse salgın dahi sayılamayacak kadar hafif geçen bu salgın sırasında, Selanik ahali ve buradaki askerler arasında, tespit edilebilen 50 civarında vukuat ve bunlardan da 30'un üzerinde kolera ölümü gerçekleşmiştir⁵⁵.

Sonraki yıllarda da Edirne ve Selanik'te kolera vakaları ve hatta salgınları görülmeye devam etti. Edirne'de 1910 yılının Kasımıyla 1912 ve 1914 ilkbaharları; Selanik'te de 1911, 1912 ve 1913 yıllarının yaz ayları kolera vakalarıyla geçildi⁵⁶.

Sonuç

Gelişen ulaşım imkânları nedeniyle dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi Osmanlı şehirleri de koleraya karşı sürekli bir tehlike yaşadı. Bu sebeple, Osmanlı sağlık otoritelerince hastalığa karşı dikkatli bir tutum sergilendi. Ancak yeterli sayıda yetişmiş hekim bulunmaması ile, bu illetin ne ahali ne de yerel idareci ve doktorlar tarafından yeterince tanınmaması, kolera bilhassa taşradaki etkisini arttırdı. Osmanlı toplumunun kaderciliği ile, halkın

⁵² Lüleburgaz'daki salgın için bkz. *Sabah*, 1848 - 1861 (2.R.1312/01.10.1894-15.R.1312/14.10.1894).

⁵³ Tırnova salgını için bkz. *Sabah*, 1861 - 1892 (15.R.1312/14.10.1894-16.Ca.1312/14.11.1894).

⁵⁴ BOA, *Y.A-HUS*. 286/14; *İ.HUS*. C-1311/27.

⁵⁵ *Sabah*, 1555 - 1585 (3.C.1311/12.12.1893-3.B.1311/10.01.1894). Selanik'teki salgınla ilgi olarak Sıhhiye Meclisi'ndeki müzakereler ve alınan kararlara dair bkz. 12, 16, 19 ve 26 Aralık 1893 tarihli *MUSM*.

⁵⁶ BOA, *DH.İD*. 50/-1/22 ve 31; 50/-2/4; 53/11, 15 ve 19; 136/-1/13; 136/-2/2; 165/21, 22 ve 36.

çoğunluğunun kişisel hijyene değer vermemesi de hastalığın işini kolaylaştırdı. Osmanlı Devleti'nin o yıllarda tam anlamıyla bir mali darboğazda bulunması da hastalığın tahribatını arttıran faktörlerin en önemlilerindendi. Altyapı hizmetlerinin eksikliği bir kenara bırakılırsa; görevli tayinlerinin yapılamaması, alet ve edevat eksikliğinin tamamlanamaması, hastalığın ortaya çıktığı yerden veya şehirden dışarı çıkmaması için oluşturulması gereken kordonlarda vazife yapanların bir türlü yeterli sayıya ulaştırılamaması bu hususta yaşanan sıkıntıların başlıcaları oldu.

1892-95 yılları arasında yerine getirilen karantina uygulamaları, genellikle İstanbul'un korunması ve İstanbul'daki kolera salgını zamanlarında da İstanbul'dan hastalığın diğer Osmanlı topraklarına sirayetinin önlenmesi yolundaki faaliyetlerdi. Aynı dönemde Rumeli'de koleranın etkili olamaması işte bu önlemler neticesinde olmuştur. Nitekim ne denli kolay yayılıp, bir o kadar da öldürücü olduğu bilinen koleranın Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki bu etkisizliği devrin sağlık idaresi için önemli bir başarı olarak değerlendirilmelidir.

ÖZET

OSMANLI'NIN RUMELİ TOPRAKLARINDA 1892 - 1895 KOLERA SALGINI

Hindistan kökenli ve 19. yüzyılın en ölümcül hastalığı olan kolera, Osmanlı topraklarında ilk kez 1822 yılında görüldü. Basra Körfezi yoluyla Osmanlı topraklarına giren hastalık, Rumeli'de ise ilk kez 1848 yılı sonlarında Edirne, İşkodra ve Tırhala'da görüldü. 1892 yılında İran'da ortaya çıkan ve Avrupa'ya taşınan kolera salgınını karşısında Osmanlı yönetimi Avrupa'dan karayolu ile gelenler için Kosova vilayetinde Zibifçe ve Edirne'de Cisirimustafapaşa'yı karantina merkezi olarak belirledi. Alınan önlemlere rağmen İstanbul'da 1893 yılında etkili olmaya başlayan kolera aynı sıralarda Edirne'ye de sıçradı. Osmanlı'nın Rumeli topraklarında 1892-1895 yılları arasındaki meydana gelen salgınların hemen hepsi Edirne Vilayetinde, küçük bir kısmı da Selanik'te yaşanmıştır. Edirne Vilayetindeki kolera vakaları aralıklarla 1894 yılı sonlarına kadar görülmeye devam etmiştir. Başta karantina ve dezenfeksiyon uygulamaları olmak üzere, alınan sıkı tedbirler neticesinde de buradaki hastalığın tekrar İstanbul'a sirayet etmesi engellenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rumeli, Edirne, Kolera, Salgın, Hastalık.